

הרב ישראל דנרוביץ

מגיד שיעורי תלמוד הירושלמי בקול הדף

ערך

'ופסח ה' על הפתח' כחודו של מחט

עיון בסוגיית 'אתערותא דלתתא' לאור משנת כ"ק אדמו"ר רבי יהודה
ליב אלתר ה'שפת אמת' מגור זי"ע ושאר גדולי החסידות

שמה תאבד לו מחט

בערוב ימיו של הרה"ק רבי צבי הירש מפרצובה, מהאריות שבחבורת קאצק וגור, שזכה עוד להסתופף בצילא דמהימנותא של הרה"ק ה'חווה' מלובלין והאריך ימים עד לימי מלכותו של מרן אדמו"ר ה'שפת אמת' מגור, עלתה בידו לבוא ל'נסיעה' לחצר הקודש שבעיירת גור, לחסות בצל קודשו של הרבי וליהנות מזיו אורו ותורתו.

בליל שבת פנה אליו ה'שפת אמת' וביקשו כי ירד לפני התיבה לכבד את ה' מגרונו, שכן שליח ציבור היה עוד מנעוריו. השיבו רבי הירש בהכנעה, כי לצערו תקפה אותו חולשה יתירה וחושש הוא לעשות זאת. נענה הרבי ואמר לו: שליח ציבור הלא הוא שליח מצוה, וקיימא לן ששליחי מצוה אינם ניזוקים...

נשאר רבי הירש עומד במקומו כאילו יש לו מה להגיד, ולבקשת הרבי אמר את אשר היה בליבו: תמיד לא הבנתי את דברי הגמרא במסכת פסחים¹: הבודק את החמץ בערב פסח 'אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק - מפני הסכנה... מפני סכנת עקרב'.

שואלת הגמרא: 'והא אמר רבי אלעזר: שלוחי מצוה אינן ניזוקין!' ואם כן אין לו למקיים מצות בדיקת חמץ לחשוש מסכנת העקרב, שהרי הוא מובטח ועומד ששלוחי מצוה אינן ניזוקין. מתרצת הגמרא: 'אמר רב אשי: שמה תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה'.

קיים חשש שמה בודק החמץ ינצל את ההזדמנות לחפש גם אחרי מחט שנאבדה לו קודם לכן, ומכיון שהוא אינו מתכוון בחיפושיו רק לשם מצוה אלא גם לצורך המחט, שוב אין לו את ההגנה של שליח מצוה ויכול הוא להיזקק².

1. פסחים דף ח א.

2. ע"פ רש"י שם ד"ה שמה.

המשיך רבי הירש ושאל: מעולם לא הבנתי את דברי הגמרא, אילו היו אומרים שהחשש הוא שמא נאבד לו יהלום והוא יבוא לחפש אחרי היהלום, שפיר; אם החשש היה שמא הוא יחפש אחרי סכום כסף גדול שנאבד לו, ניחא, אבל מחט עלובה? האם יש הגיון שהאדם יעזוב את המצוה ויפנה לחפש אחר המחט בת הפרוטה? הרי מצוה חביבה זו של בדיקת חמץ, מתקיימת רק פעם אחת בשנה אחרי הכנות עצומות והתעוררות רבה, וכי מסתבר שהאדם ילך וינטוש את המצוה בשביל מחט שנאבדה לו?

ובעצם – הוסיף רבי הירש – מה בכלל הפירוש 'שליח מצוה'? ראובן שולח את שמעון, הרי ששמעון נקרא שליחו וכל דיני וחיובי השליחות חלים על שמעון, אבל 'שליח מצוה' מה טיבו? הלא הקב"ה מלוא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מיניה, ואם כן מה הפירוש 'שלוחא דרחמנא'? הלא אין ביכולתו של אדם אפילו להניע באצבעו הקטנה, אילולי הקב"ה עוזרו?

אלא הטעים רבי הירש והסביר: כבר אמרו חז"ל 'פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם'. שליחות האדם היא לפתוח את אותו פתח המחט ועד כאן זכותו כשליח מצוה. חושש איפוא רב אשי 'שמא תאבד לו מחט' – אותו מחט שעליו לנקוב עימו ולפתוח את הפתח, ויוצא ששוב הוא אינו שליח מצוה.

זהרו פניו של מרן ה'שפת אמת' בשמעו את פירושו החסידי של אותו זקן ישיש, משרידי החבריא בקאצק, והנהן לו בראשו³.

שנים רבות לאחר מכן, כתב נכדו כ"ק אדמו"ר רבי ישראל אלתר ה'בית ישראל' מגור בספרו⁴: "ואיתא אצל בדיקה 'שמא תאבד לו מחט' ואולי שמעתי מכ"ק אאז"ל [השפת אמת] שהבדיקה שמא יאבד לו המחט של 'פתחי לי פתח כחודו של מחט' וזאת נצרך לשמור שישאר אצלו החודו של מחט לכנוס אל הפתח".

קמתי אני לפתוח לדודי

מוסר ההשכל שבסיפור זה פותח לנו 'פתח כפתחו של מחט' על הקשר של ימי חג הפסח ומצוותיו עם הבקשה האלוקית שבה פונה הקב"ה ומבקש מבני ישראל: "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם", שכן חשש זה של 'שמא תאבד לו מחט' לא מצאנוהו במצוות נוספות ואחרות כי אם דווקא במצוה זו שהיא ההכנה המרכזית לימי הפסח.

3. ע"פ ספר 'בית קוצק' (לסופר החסידי רי"ל לוין, ירושלים תש"מ. ח"ב עמוד שעח) 'מפי הרב זלמן בן יעקב ששמע מפיו של החסיד המופלג והישיש רבי אברהם הירש מאופוצ'נה, שנכח בחדר בשעת מעשה'. להלן נעסוק בהרחבה בעניין זה שלמעשה אין אדם נוקף אצבעו בעבודת השי"ת, אילולי הקב"ה עוזרו, והמשמעות שנתן ה'שפת אמת' לאותו 'פתח כחודו של מחט' שיש על האדם להקדים ולפתוח.

4. 'בית ישראל' שביעי של פסח תשי"ג ד"ה פסח.

לא נתיימר לפתוח כאן 'פתח כפתחו של אולם' בירידה אל עומק השיתין של סוגיה רחבה ומסועפת זו, כי אם ננסה לדלות טיפה מן הים על המשמעות בעצם התביעה ל'אתערותא דלתתא' כשלב מקדים ל'אתערותא דלעילא', והאם ישנם מקרים יוצאים מן הכלל שבהם אין צורך ב'אתערותא דלתתא', כשבמרכז הדיון תעמוד השאלה האם בזמן יציאת מצרים הקדימו בני ישראל ופתחו 'פתח כחודו של מחט'.

אני לדודי ודודי לי

הציר המרכזי שעליו סובב מאמרינו זה הוא הפתגם הידוע בדברי חז"ל על מאמרו של ריבון העולמים לכנסת ישראל: **"פתחו לי פתח כפתחו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם"**. הקב"ה פונה לבניו חביביו ואומר להם: פתחו לי באוטם לבכם, פתח של תשובה, ולו יהיה זה אפילו פתח קטן ביותר, כחודו של מחט – כפי שחוד המחט פותח בדקירה כל שהוא של ראש החוד, ואני אפתח לכם בלבכם פתח רחב כפתחו של אולם שהוא פתח גדול ורחב ידיים.

וזהו שאמר הכתוב⁵: **"שׁוּבוּ אֵלַי וְאֶשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר ה' צְבָאוֹת"** – רבונו של עולם פונה לבני ישראל ומבקש מהם 'אתערותא דלתתא' – התעוררות של התחנתונים בעולם הזה, לשוב בתשובה ולחזור למוטב, ועל ידי זה תבוא עליהם 'אתערותא דלעילא' – התעוררות של העולמות העליונים להשפעת קדושה ורוחניות.

לאוקמי גירסא

המעניין בזה הוא שאם כי הפתגם שגור בפי כל ומרגלא בפומיה דאינשי בזה הלשון שהבאנו: **"פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם"**⁶, הרי שבפועל לא מצאנו את המאמר בסגנון זה בספרות חז"ל שלפנינו. ולבל יחסר המזג נעתיק כאן את הסגנונות השונים של מאמר זה מאוצרם הטוב של חז"ל, ונעסוק בהם קמעא.

על הפסוק⁷ **"קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי"** כותב המדרש: **"רבי יסא אמר: אמר הקב"ה לישראל: בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו"**.

5. מלאכי ג ז.

6. בספרי חסידות מצאנו גירסה דומה: **"... כפתחו של אולם והיכל" (השוה 'שפת אמת' חנוכה תרמ"ו ד"ה איתא ועוד). וראה להרה"ק רבי אלעזר אזכרי שכתב בהקדמת ספר 'חרדים': "ואמר פתחי לי אחותי רעיתי פתח קטן כפתחו של מחט ואפתח לכם כפתחו של אולם"**. [הערת המערכת: ראה לקוטי תורה במדבר נה, א. שיר השירים לה, א-ג. לקוטי שיחות לכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש ז"ע, ח"א עמוד 191 בהערה].

7. שיר השירים ה ב.

בפסיקתא דרב כהנא שנינו⁸: "אמר הקב"ה: פתחי לי פתח כחרירה של מחט ואני פותח לכם פתח שיהו אהליות וכצוצטריות ניכנסין בו". ואילו בספר הזוהר הקדוש שנינו⁹: "קול דודי דופק - דא קודשא בריך הוא דאמר 'ואזכור את בריתי' פתחי לי פתחא כחודא דמחטא ואנא אפתח לך תרעין עלאין"¹⁰.

חילוקי הסגנון מורים גם על הבדלי משמעות, הן על מהות התביעה מבני ישראל והן על הפתיחה מצד הקב"ה: האם התביעה היא לפתח 'כחודו של מחט' דהיינו כגודל הנקב שעושה חוד המחט, או שזהו 'כחרירה של מחט' שזהו 'קופא דמחטא'¹¹ - הנקב הנמצא בראש המחט שדרכו משחילים את חוט התפירה. ואף הפתח שיפתח מצד הקב"ה, האם הוא יהיה פתח 'שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בו' - שעגלות וקרונות משא יכולות לעבור בו, או 'שיהו אהליות וכצוצטריות ניכנסין בו' - שמחנות חיילים על כל ציודם עוברים דרכו¹², או כלשון הזוהר הקדוש 'תרעין עלאין' - שערים עליונים ושמימיים.

לפי הנוסח השגור בפנינו שהפתח יהיה 'כפתחו של אולם' הרי שהכוונה בו היא לפתח האולם שבבית המקדש, שעליו שנינו¹³ "כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן עשרים אמה ורוחבן עשר אמות חוץ משל אולם" שכן "פתחו של אולם גובהו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה"¹⁴, עד שאמרו¹⁵ ש'ארבעים אלף [בני אדם] היו יוצאים בו'.

ניתן לשער שנוסח זה הושפע מאמירה מפורסמת אחרת ששנינו במסכת עירובין¹⁶: "אמר רבי יוחנן: ליבן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים כפתחו של היכל - ואנו כמלא נקב מחט סידקית", שגם כאן שני הקצוות הם 'מלוא נקב מחט' מול 'פתחו של אולם'.

נוסיה ונציין למקור קדום המשתמש אף הוא בשני הקצוות 'חודו של מחט' מול 'פתחו של אולם' אלא שהוא אינו עושה זאת בהקשר חיובי כמו שהוא לפנינו אלא דווקא בהקשר שלילי, הלא הוא רבינו יעקב בעל הטורים המתריע מדרכו של יצר הרע שהיום אומר לו

8. 'פסיקתא דרב כהנא' ה 1.

9. 'זוהר הקדוש' פרשת אמור, דף צה א.

10. גירסה מחודשת שלא מצאתיה במקומות נוספים ראיתי בספר 'דגל מחנה אפרים' (פרשת כי תצא, ד"ה כי תצא): "כמאמרם ז"ל פתחו לי כחודה של מחט ואני אפתח לכם ארובות ארובות", ועיין שם מה שביאר בעיקר הדברים.

11. השוה ברכות דף נה ב: 'פילא דעייל בקופא דמחטא' וברש"י שם: 'קופא דמחטא - נקב המחט'.

12. ע"פ ויקרא רבה א יא.

13. מידות פ"ב מ"ג.

14. מידות פ"ג מ"ז.

15. אבות דרבי נתן פרק לט.

16. עירובין דף נג א.

עשה כך ולמחר אומר לו עושה כך עד שהוא מורידו לשאול תחתית, וכך כתב¹⁷: "על כן צריך ליזהר בענין רבית שלא לבקש שום צד היתר כי הוא דבר המושך לאדם ואם היום יפתח לו כחודה של מחט יוסיף מידי יום יום עד שיפתח לו כפתחו של אולם".

המשל והנמשל - כחודו של מחט

בשמו של רבינו הבעל שם טוב הקדוש נאמר לפרש מדוע תפסו חז"ל כמשל דווקא את ה'חודו של מחט', והיה אומר כי הדבר בא ללמדנו כי אף שהמבוקש מהאדם בתחילת דרכו הוא בסך הכל פתיחה זעירה והתעוררות קטנה בערכה, עם כל זה יש על האדם לראות שתהיה פתיחה זו באה מתוך פנימיות ועומק נקודת ליבו, בלי שום פניה וחציצה.

ולכן דימו את הפתיחה ל'חודו של מחט', לומר שאף שהנקב הוא קטן בכמותו, מכל מקום הרי הוא נקב מפולש וחד העובר מצד לצד¹⁸, 'אדורך אין אדורך' – פתח ישר מעבר לעבר עד עומק הלב¹⁹.

הרה"ק רבי שלמה מלוצק, תלמידו של המגיד ממעזריטש בספרו 'דברות שלמה'²⁰ היה רואה במחט את הכלי המחבר והמצמיד, כרמז לדביקות הרצויה: "כחודה של מחט דווקא שיהא כוונת לבם ומחשבתם דק מאוד ולהביא בשעבוד כוונת הלב בדביקות הגדול, וזהו כחודו של מחט כי המחט הוא גורם הדביקות שמאחה ומחברין בו הבגדים".

בשמו של כ"ק האדמו"ר ה'חידושי הרי"ם' מגור נמסר הסבר אחר²¹: "ונמשל על 'חודה של מחט' דווקא שהעיקר תלוי בחודה, שאם נשבר החוד מהמחט אזי לא נקרא כלי כלל, וכן הכל תלוי בהנקודה מהרצון שיהיה אמת מטהרת".

17. טור יורה דעה סימן קט.

18. לפי הגירסא 'חרירה של מחט' הדברים נוקבים יותר, שכן כל המשמעות ב'קופא דמחטא' הוא כמובן דווקא אם הנקב מפולש מצד לצד.

19. 'פרי צדיק' תצוה אות ז, ועוד רבות בספריו, בשם הבעש"ט; ובספר 'נפלאות חדשות' (פיעטרקוב תרנ"ז), לקוטים עמוד 95, הביא: "ובשם הרה"ק ר' שמחה בונים זצ"ל מפרשיסחא, שמעתי הפירוש על זה המאמר 'פתחי לי כחודה של מחט' שאמר 'אבל שיהיה מעבר לעבר', ואמר בלשון אשכנז 'כחודה של מחט - אבער עס זאלל זיין אדורך און אדורך'";

ובספר 'אהל תורה' (לובלין תרס"ט, אות רטו) הביא זאת בשם השרף הרה"ק רבי מנחם מנדל מקאצק: "הענין דנקט 'חודו של מחט' יש לפרש שבא ללמד דעת לאדם, שאף שהמבוקש מהאדם אך פתיחה והתעוררות קטנה בערכה, עם כל זה יראה שתהיה מאמיתות פנימיות עומק נקודת ליבו בלי שום פניה וחציצה, וזהו הדמיון מחודה של מחט, שאף שהנקב קטנה בכמותה אולם הוא מעבר לעבר".

20. 'דברת שלמה' (זולקאווא תר"ט, פרשת תולדות).

21. 'ליקוטי יהודה' (פרשת יתרו, ד"ה וישמע יתרו) בשם כתבי החסידים.

מִן הַשֹּׁפֶת אִמַּת' הִיא מִסְבִּיר שֶׁהִדְמוּי ל'חֹדוֹ שֶׁל מַחַט' בֵּא לִבְטֹא אֶת הַיְסוּרִים הַנּוֹרָאִים כְּמַלְיֻצַת חֲז"ל²² 'כְּמַחַט בְּבֶשֶׂר הַחַי'²³ - "שִׂידְקוֹר כְּמוֹ דְקִירָה בְּמַחַט שֶׁכֵּל הָאֲבָרִים מְרַגִּישִׁים בִּה"²⁴.

וּבִסְגָנוֹן אַחֵר: "הַלְקִיחָה הָרֵאשׁוֹנָה צְרִיכָה לִהְיוֹת עִם כָּל הַכַּח, וְאָמַר אֲאִז"ל שְׁזֵה הַפִּירוּשׁ 'כְּחֹדָה שֶׁל מַחַט', הַיְסוּרִים שְׁעוֹבְרִים עַל הָאָדָם בְּעִבּוּדַת ה' הֵם כְּחֹדָה שֶׁל מַחַט. וְעַל יְדֵי כֵךְ בָּאִים לִירֵאת שָׁמַיִם כְּדֹאִיתָא בְּזוּה"²⁵ קִדְּשֵׁי דְלִית נְהוּרָא אֲלֵא הוּוּא דְנִפְיָק מִגּוֹ חֲשׂוּכָא, וְכֹתִיב²⁶ 'סָר יִסְרְנִי י' וְגו' פִּתְחוּ לִי שְׁעָרֵי צְדָק' שְׁעַל יְדֵי הַיְסוּרִים נִפְתָּחִים שְׁעָרֵי צְדָק"²⁷.

וַיֵּשׁ שֶׁהַסְבִּירוֹ²⁸ שְׁחֹר הַנְּעִשָׂה מִחֹדוֹ שֶׁל מַחַט הָרִי הוּא עֵגוּל לַחְלוּטִין וְאִין בּוֹ כֵּל פְּגִימָה וְחֻצִיזָה, וְהָרִי זֶה כְּמוֹסֵר הַשֶּׁכֶל עַל הַפֶּתַח שְׁעַל הָאָדָם לִפְתּוֹחַ שִׁיחִיהָ נְקִי מִנְּגִיעוֹת אִישִׁיּוֹת הַפּוֹגְמוֹת וְחֻצְצוֹת²⁹.

22. הַשׁוּה, בְּרִכּוֹת דָּף יח ב: "קִשָּׁה רִימָה לְמַת כְּמַחַט בְּבֶשֶׂר הַחַי"; סוֹטָה דָּף י א: "הִיכִי דְמֵי פְדָגְרָא, א"ל, כְּמַחַט בְּבֶשֶׂר הַחַי".

23. 'בֵּית יִשְׂרָאֵל' שְׁבֻעוֹת תְּש"ב. וְרֵאָה עוֹד 'בֵּית יִשְׂרָאֵל' חֲנוּכָה תְּש"ט ד"ה הַלְלוּ וּשְׁבַת תְּשׁוּבָה תְּש"כ ג' ד"ה הָאֲזִינוּ.

24. 'אַמְרֵי אִמַּת' יָמִים רֵאשׁוֹנִים שֶׁל פֶּסַח תְּרַס"ו ד"ה חֲמֵץ.

25. זוֹהַר הַקְּדוֹשׁ ח"ב דף קפד א.

26. תְּהִלִּים קִיח יח-ט.

27. 'אַמְרֵי אִמַּת' חֲנוּכָה תְּרַצ"ז לִיל ב'. וּבִסְגָנוֹן אַחֵר רֵאָה ב'לִיקוּטֵי יְהוּדָה' (הַגְּדֵשׁ"פ עַל הַפְּסוּק יִסְרְנִי): "הֵינְנוּ שְׁצִרִיכִים לְהַרְגִּישׁ יְסוּרִים כְּמוֹ מַחַט מִה שְׁעוֹבֵר עַל עוֹבְדֵי ה' וְאַחֵר כֵךְ וְאִנִּי אִפְתַּח לָכֵם וְכו' וְכֵן אִיתָא 'דְּלִית נְהוּרָא אֲלֵא הוּוּא דְנִפְיָק מִגּוֹ חֲשׂוּכָא, וְזֶה פִירוּשׁ יִסְרְנִי י' וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנִי, פִּתְחוּ לִי שְׁעָרֵי צְדָק' שְׁעַל יְדֵי הַיְסוּרִים נִפְתָּחוּ הַשְּׁעָרִים, פִּתְחוּ לִי שְׁעָרֵי צְדָק. וְפַעַם אַחַת הוֹסִיף וְאָמַר, וְכֵן אִיתָא בְּמִדְרַשׁ (שְׁמו"ר ר"פ לו) זֵית רַעֲנָן וְגו' קִרָּא ה' שְׁמֵךְ (יְרִמְיָה יֵא טז) שְׁנִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְזִית, מִה הַזִּית הַזֶּה וְכו' וְנִחְבַּט וְכו' וְאַחֵר כֵךְ טוֹחֲנִין וְכו' וְאַחֵר כֵךְ נִתְּנִין אֶת שְׁמֹנֶה, כֵךְ יִשְׂרָאֵל וְכו' עֵי"ש".

28. רֵאָה בְּפִירוּשׁ 'צְמַח אִמַּת' עַל הַסֵּפֶר 'אִמַּת וְאִמּוֹנָה' (קְאֵלִישׁ, יְרוּשָׁלַיִם תְּש"ג. אוֹת תְּקֵלָא), וַיַּעֲוִין שֵׁם שְׁהֶאֱרִיךְ בְּנִידוֹן זֶה.

29. וְלֹא אִמְנַע טוֹב מִלְּהַעֲתִיק כֵּאֵן פִּירוּשׁ יִקֵּר מֵאוֹד שְׁכַתְּבֵי הַרְה"ק מִבִּיקְסָאד בְּסִפְר 'שֵׁם אֲלִיעֶזֶר' (נ"י תְּש"ד, עֲמוּד מִג) - "פִּתְחוּ לִי פֶתַח כְּחֹדוֹ שֶׁל מַחַט - י"ל עַל פִּי דְבְרֵי הַט"ז (י"ד סִימָן מ סִק"ד) לְעִנְיִן מַחַט הַנִּמְצָא בְּלֵב, שֶׁהַקִּשָּׁה הָאֵיךְ אֲנִי אוֹסְרִין עַל שֵׁם סוֹפּוֹ דְהָא עֵדִיין לֹא נִיקֵב. וְתִרְיָץ הַט"ז הִיא שֵׁשׁ חֲזָקָה רַעֵה לְמַחַט שׁוּדָאִי יִקְוֵב אִזִּי אֲנִי חוֹשְׁבִין אוֹתוֹ כְּאִילוֹ כְּבֵר עֲשֵׂה נִקֵב. וְעִפְי"ז י"ל כְּאִשֶׁר מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה וְכו' שֵׁאֵם בְּרֵי יִשְׂרָאֵל מִקְּבֵל עַל עֲצֻמוֹ שְׁמַהֲיֻם וְהִלָּאָה יְהִיָּה טוֹב הָרִי הוּא נִחְשָׁב כְּאִילוֹ כְּבֵר הַטִּיב מְעִשִׂין, וְזֶה 'פִּתְחוּ לִי פֶתַח' הֵינְנוּ שְׁתִּקְבְּלוּ עַל עֲצֻמְכֶם לְהַטִּיב מְעִשִׂיכֶם, וּמַעֲתָה יְהִיָּה נִחְשָׁב כְּאִילוֹ כְּבֵר אֲתֶם בְּתַכְלִית הַשְּׁלִימוֹת, וְזֶה 'כְּחֹדוֹ שֶׁל מַחַט' וְרֵאָה לִזֶּה מִחֹדוֹ שֶׁל מַחַט שֵׁאֵנוּ דְנִים אוֹתָהּ עַל שֵׁם סוֹפּוֹ וְאֲנִי חוֹשְׁבִים כְּאִילוֹ כְּבֵר נַעֲשֵׂה נִקֵב, וְהַבֵּן" וּשְׁפִתִים יִשָּׁק.

וְשֵׁמָא יִתְכֵן לוֹמַר שְׁח"ל בְּמִשְׁלֵם 'כְּחֹדוֹ שֶׁל מַחַט' בְּאוֹ לְרִמּוֹז לְנוֹ כִּי לֹא יִרְחַק הַדְרֵךְ לְשׁוּב בְּתְשׁוּבָה, וְזֹאת עַל פִּי הַמְּבוּאֵר בְּמִסְכַּת בְּרִכּוֹת (דף נה ב) שְׁמַעוּלֵם לֹא רֵאָה אָדָם בְּחִלּוֹמוֹ שְׁמִכְנִיסִים פִּיל בְּתוֹךְ חוֹרוֹ שֶׁל הַמַּחַט, כִּיּוֹן שְׁהוּא דְבֵר שֵׁאִינוּ מְצִיאוֹתֵי, וְהֵנָּה מְבוּאֵר בְּמִסְכַּת סוֹכָה (דף נב א) שְׁהַרְשָׁעִים בּוֹכִים עַל כֵךְ שֶׁלֹּא חָזְרוּ

המשל והנמשל - כפתחו של אולם

גם על המשל 'כפתחו של אולם' מצאנו הסברים שונים ומעניינים מדוע תפסו דווקא משל זה. ה'שפת אמת' מפרש³⁰: "דרשו חז"ל 'פתחו לי כחודה של מחט כו' ואפתח לכם כפתחו של היכל ואולם', ולא יתכן שיהיה כוונת חז"ל רק על גובהן של פתחי היכל. רק שבאמת יכולין לפתוח שערים בשמים כמו שהיו נפתחים שערי צדק בזמן המקדש. והכל תלוי ע"י פתיחת חודה של מחט בלב האדם"³¹. והרי זה עולה יפה עם הגירסא שבזוהר הקדוש: "תרעין עלאין".

ואילו כ"ק אדמו"ר רבי אברהם מרדכי אלתר בעל ה'אמרי אמת' מגור מפרש, שהרמז בזה הוא שהפתחים הם ללא דלתות, כך שהפתיחה היא תמידית ונצחית³²: "פתחו לי פתח כפתחו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם - האולם היה בלא דלתות, וזהו³³ בקשו פניו תמיד"³⁴.

בתשובה בראותם כי אין היצר הרע אלא כחוט השערה, ומהאי טעמא אומר הקב"ה שיפתחו פתח כחודו של מחט כיון שאין צורך להעביר בו אלא כעובי חוט השערה, ואל יכבד לב האדם באומרו שאינו יכול לכבוש את היצר הרע הנדמה לו כהר, ואין תובעים מהאדם יותר ממה שיש ביכולתו.

גם יתכן שבא לרמוז על הדרך שבה יכול האדם לפתוח את הפתח, והוא על ידי שיתבונן במשל הנודע אודות הנקב שפותח חודו של המחט, וכמבואר במדרש (בראשית רבה א ג) על הפסוק (תהלים פו י): "כי גדול אַתָּה וְיַעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדְּךָ" - "רבי תנחומא פתח: 'כי גדול אתה ועושה נפלאות', אמר רבי תנחום, הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצא ממנו, והאדם עשוי מחילים מחילים, נקבים נקבים, ואין רוחו יוצא ממנו, מי יעשה כן 'אתה אלהים לבדך'".

30. 'שפת אמת' חנוכה תרמ"ו ד"ה איתא.

31. ויעוין עוד במה שכתב ה'שפת אמת' (תרומה תר"נ ד"ה במדרש): "אמרו חז"ל 'כחודה של מחט ואפתח לכם כפתחו של היכל ואולם' כי פתח בית המקדש היה פתיחת שער מקדש העליון כדאיתא משכן של מעלה מכוון נגד של מטה, וכל זה זכו על ידי פתיחת הלב בזאת התרומה שהיא נקודה אחת כחודה של מחט שנקרא ראשית".

32. 'אמרי אמת' שבת תשובה תרפ"ו.

33. תהלים קה ד.

34. הרה"ק רבי שלמה מרדומסק הסביר את הדבר על דרך הקבלה בספרו 'תפארת שלמה' (פרשת ויצא): "יש לדקדק בלשון החכמים שאמרו 'כפתחו של אולם' ולא אמרו כפתח אחר. אמנם כן מורגל הלשון בדבריהם ז"ל בגמרא 'מן האולם למזבח'. ויש לדקדק הלא המזבח היה קודם האולם למזרח לצד הפתח והוה ליה למימר 'מן המזבח ועד האולם'".

אכן הנה הרמז הוא בפתחו של אולם על בחינת ירדת השפע דרך האולם שהוא בחינת יסו"ג. וזהו מן האולם למזבח שהוא הקדושה וההארה היוצא מהיכל קודש הקדשים דרך האולם ולחוץ, וכן למעלה יציאת השפע הוא דרך פתח האולם דרך המלכות כנ"ל. וזהו ע"י אתערותא דלתתא מעט כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם כנ"ל להשפיע לכם השפעות טובות רבות לעולם".

לאחר שראינו כעת מקצת מן המשמעויות העמוקות הצפונות והגנוזות במאמר חז"ל זה ועל מה ירמזון דבריו, נעבור לנושא העיקרי של מאמרנו זה שהוא האם קיים יוצא מן הכלל אשר בו אין צורך אפילו בפתיחת 'פתח כחודו של מחט'.

פתח הרב

בסוף ספר 'חסד לאברהם'³⁵ להרה"ק רבי אברהם המלאך נדפסו ליקוטים מהרה"ק רבי ברוך ממזבז³⁶, והחידוש האחרון המובא שם בשמו³⁷ עוסק בפירוש הפסוק שנאמר ביציאת מצרים³⁸: "וְעָבַר ה' לְנֶגֶף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַפְסַח ה' עַל הַפֶּתַח וְלֹא יָתַן הַמִּשְׁחִית לָבֵא אֶל בְּתִיכֶם לְנֶגֶף".

ואלו הדברים אשר דיבר בקדשו: "פתח הרב, ולהבין זאת על פי מאמר חז"ל, שהקב"ה מבקש מאתנו ישראל 'פתחו לי כחודו של מחט' וכו' כלומר שיהיה מעט אתערותא דלתתא, ובשביל זה היה בריאת האדם. אבל במצרים שראה הקב"ה את ישראל בעומק הקליפה, הוא ברחמיו וחסדיו הגדולים לא המתין עד אתערותא דלתתא, רק בחסדו הגדול פסח ה' על 'הפתח' הנ"ל, כי אם הקב"ה בכבודו ובעצמו גאל את אבותינו כן יגאל אותנו גאולת עולם במהרה בימינו אמן סלה"³⁹.

הרה"ק רבי ברוך ממזבז מחדש כאן שלמרות המשמעות הפשוטה של דברי חז"ל שהקב"ה פונה לכנסת ישראל ואומר להם שיפתחו מצידם פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם, שמהם נראה לכאורה כי אילולי פותחים בני ישראל תחילה אין הקב"ה פותח מצידו, הרי שקיימים מקרים ואופנים יוצאים מהכלל שבהם ה'אתערותא דלעילא' מגיעה גם בלי ה'אתערותא דלתתא'.

ויש להעיר שמקור ניב זה של 'מן האולם למזבח' הוא מלשון הכתוב (יואל ב יז): "בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים" ומכאן לקחו זאת חכמי המשנה והגמרא. וראה להרה"ק רבי שלמה מלוצק בספר 'דברת שלמה' בהמשך דבריו שהובאו לעיל, שאף הוא האריך על דרך הקבלה להסביר מהו הפתח כפתחו של אולם.

35. 'חסד לאברהם' טשערנביץ תרי"א, עמוד לט.

36. בתחילת הליקוטים נדפס: "הדור אתם ראו, מנחה טהורה זאת לכם מובאת, ליקוטים יקרים ודברים אחרים, מאמרי נועם, אחד קדוש מדבר, עיר וקדיש מן שמיא, דין גליא רזיא, בוצינא דנהורא, דאחיד בשמיא וארעא, מוריניו הרב ר' ברוך נכד הבעש"ט זלה"ה, קחו אותה והביאו ברכה אל תוך בתיכם, טעמו בה ותאורנה עיניכם, יראת ה' אלמדכם".

37. במהדורת מכון 'שפתי צדיקים' (ירושלים תשנ"ה) ניצב המאמר על מכונו בפרשת בא (עמוד קכו).

38. שמות יב כג.

39. וראה בספר 'ייטב פנים' (חוסט תרע"ב, פרשת החודש אות ב) שהביא אף הוא מאמר זה: "ופירש הרב הקדוש רבינו ברוך זצ"ל, כי כתיב 'שובו אלי' ואחר כך 'אשובה אליכם' ואמר הקב"ה פתחו לי כחודו של מחט כו' וכאן לא פתחו ישראל אפילו כחודו של מחט, וזה אומרו 'ופסח ה' על הפתח' היינו מה שהיה ישראל צריכים לפתוח תחילה כחודו של מחט, כי לא היה בידינו שום זכות כלל, עכ"ד", ויעוין שם מה שפירש על דרך זה.

ביציאת מצרים היה זמן שבו הקב"ה פתח לבני ישראל והשפיע להם ב'אתערותא דלעילא', למרות שהם מצידם לא פתחו ב'אתערותא דלתתא', וזאת משום המבואר בספרים הקדושים על היות בני ישראל טובעים במים הזידונים שאין להם סוף ואילולי הקב"ה הקדים לעזור להם שוב לא הייתה יכולה להיות להם תקנה.

וכך כתב בספר 'ילקוט ראובני'⁴⁰: "ודע שיש מסורת בידינו שישראל נתלכלכו כל כך בשיקוצים עד שבערב פסח נכנסו בהיכל מ"ט [שערי טומאה], שאם היו ח"ו מתעכבים יותר היו נכנסים להיכל חמישים ולא היה להם תקנה עולמית, וזהו שאמרו 'אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים'". וכבר האריכו בזה טובא בספרי הדרוש והקבלה, והדברים עתיקים.

לפיכך לא המתין הקב"ה עד שבני ישראל יתעוררו ב'אתערותא דלתתא' והם מצידם יפתחו את הפתח כפתחו של מחט, אלא תיכף ומיד פתח להם הקב"ה פתח רחב כפתחו של אולם לגאלם ולהוציאם ממצרים.

ולזה רמז הכתוב באומרו 'ופסח ה' על הפתח' שהקב"ה קפץ ודילג על השלב הראשון שבו על בני ישראל להקדים ולפתוח את הפתח כפתחו של מחט, אלא מיד הביא להם את ה'אתערותא דלעילא' בפתח רחב כפתחו של אולם.

לכן הוכרח שיהיה בהיפוך

וכעין זה כתב הרה"ק ה'ערבי נחל'⁴¹ המאריך להסביר את מהות המושג 'עירבוב טוב ברע', שאם כי בני ישראל הם שורש המידות הטובות הרי שלא ימלט שימצא בהם גם מעט מהמידות הרעות, והגויים מקבלים את חיותם מאותו הרע המעורב בטוב, וכל אומה ואומה מקבלת את חיותה מאותה המעט מידה רעה הנמצאת בישראל.

והא בהא תליא, שכשבני ישראל מתקנים את המידות הרעות מתמעט כוח האומות וניטל מהם חיותם וכן להיפך ח"ו, והגאולה העתידה תהיה בתשובה שלימה – בתיקון כל המידות הרעות באופן שממילא יתבטל כוח אומות העולם כיון שיינטל מהם מקור חיותם.

ואף בגאולת מצרים היה ראוי להיות כן, שבני ישראל ישובו בתשובה ויתקנו מידותיהם ועל ידי זה יוכרעו המצריים "אבל בגאולת מצרים לא היה הדבר כן לפי שהיו ישראל משוקעים כבר במ"ט שערי טומאה, לא היה באפשרי שיטהרו לבם כלל עד שעל ידי זה יאבד מצרים, לכן הוכרח שיהיה בהיפוך שהשם יתברך היה המתחיל שהוא הכה והרג את מצרים, ועי"ז נעקר מלב ישראל המדה ההיא".

40. 'ילקוט ראובני' ח"ג ערך מצרים אות לה.

41. 'ערבי נחל' פרשת לך.

את פתח לו

כח זה מצוי בידי כל יהודי בכל שנה ושנה שמתעורר מחדש עניין זה של יציאת מצרים, שהרי אמרו⁴²: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

וכך כתב רבינו ה'אור החיים' הקדוש על הפסוק⁴³: "אל מוציאם ממצרים" - "אמרו יודעי פנימיות התורה, כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה, ונוספים בעם בני ישראל, והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים, והוא אומרו 'אל מוציאם' כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם כנזכר".

כיון שכן, הרי שכשם שביציאת מצרים באה הגאולה לבני ישראל באופן של 'אתערותא דלעילא', שהגם שהיו בעומק הטומאה ולא יכלו לפתוח מעצמם ב'אתערותא דלתתא', חס עליהם הקב"ה לגאלם לפנים משורת הדין.

כך הוא בזמן הזה כבימים ההם וכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות בכל דור ודור⁴⁴, שבימי חג הפסח מתעלים הנשמות הנמוכות, שאין בכוחות עצמם לעשות את ההשתדלות המועטת הנדרשת מהם ואין ביכולתם לפתוח אפילו כפתחו של מחט, שהקב"ה חס ומרחם עליהם ונפתחים להם שערי שמים כפתחו של אולם⁴⁵.

42. פסחים דף קטז ב.

43. במדבר כג כב.

44. 'בית ישראל' פסח תשי"א ד"ה משכו: "ואיתא בשם הרבי ר' ברוך ז"ל 'ופסח ה' על הפתח' וכן נשאר לדורות שיכול האדם לקבל עול מלכות שמים בפסח"; פסח תשכ"א ד"ה פסח: "פסח זמן התקרבות בני ישראל לעבדות השם אף נפשות הנמוכים, והטעם נראה כי בני ישראל גם כן לא היו ראויים להגאל, ואת ערום וכו', רק שנתעורר כח של מעלה בלי התעוררות דלתתא. וזאת נשאר לדורות. וכן איתא בשם הרבי ר' ברוך ז"ל פירוש ופסח ה' על הפתח..."; ובקיצור אמרים בחנוכה תשל"ה ד"ה ופרעה. וראה ב'לב שמחה' (פסח תשמ"ג ד"ה כתיב): "כתיב בפרשה 'אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים' המעלה לשון הוה, וכן כתיב 'אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים' המעלך לשון הוה גם היום".

45. והגם כי בימים אלו יכולים לקבל 'אתערותא דלעילא' גם בלי להקדים 'אתערותא דלתתא' מכל מקום פשיטא שאין זה נאמר אלא לאותם הנשמות הנמוכים שאילו זה אין בכוחם להתקרב, אך האישי הנלבב החפץ לעשות רצון קונו בוודאי עליו להשתדל כפי כוחו להקדים ולפתוח ב'אתערותא דלתתא', כיון שאליה וקוץ בה בהתעוררות זו שבאה מלמעלה בלי הכנה ראויה שהיא אינה מתקיימת, וכפי שכתב השפת אמת' (תזריע תר"נ ד"ה והקדים) שדווקא "כשבא ע"י אתערותא דלתתא מקודם אז הוא דבר של קיימא", ואילו המכין עצמו מתחילה הרי זה בר קיימא. [ומקור הדברים בלקו"ת ויקרא סד"ה אדם כי יקריב. הערת המערכת].

ומצאתי שהאר"ק בנידון זה הרה"ק מדינוב וכתב שמכיון שביציאת מצרים היה רק 'אתערותא דלעילא' לפיכך לא היה לזה קיום, ואלו דבריו בספרו 'בני יששכר' (ניסן מאמר ח אות ג): "החפזון הוא להיות שראה הש"י שכבר נשתקעו בטומאת מצרים במ"ט שערי טומאה... ואילו היה ממתין הש"י עוד כרגע כבר היו ח"ו משוקעים בשער הנ' ולא היו יכולים לצאת לעולם ח"ו, על כן היה חפזון, היינו שלא היה כסדר שאר הגאולות, על ידי פעולת ישראל ומעשיהם הטובים פועלים הארת העולמות העליונים לצורך הגאולה... והן היום שהיה בחפזון הוכרח הדבר להיות בדרך פלא גדולת קודם קטנות. והנה הדבר נעשה שלא על ידי מעשינו על כן לא

ומצאתי רמז נאה לכך שבימי הפסח פותח הקב"ה גם למי שאינו יכול לפתוח כפתחו של אולם, בספר 'רביד הזהב': "בפסח בהגדה 'ושאינו יודע לשאול את פתח לו' - אמרתי בדרך מוסר על דבר אמרו חז"ל שהקב"ה אומר לישראל 'פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם', ושמעתי מפה קדוש אדומ"ו הרב הקדוש [רבי נפתלי] מראפטשיץ זי"ע דהפתח כחודו של מחט היינו התפילה שצריך כל אדם להתפלל בכל יום 'השיבנו אבינו לתורתך כו' החזירנו בתשובה כו' וזהו הפתח כחודו של מחט.

זהו כוונת המגיד 'ושאינו יודע לשאול' ר"ל שאינו יכול לפתוח הפתח, היינו שאינו יכול להתפלל 'את פתח לו' הקב"ה צריך לעזור לו להפתח כחודו של מחט גם כן".

'קדש' קודם 'לורחץ'

והיינו טעמא שבסדר הפסח מצאנו שסימן 'קדש' קודם לסימן 'ורחץ'⁴⁶, וכפי שהעתיק בזה את השמועה כ"ק אדמו"ר רבי שמחה בונים ה'לב שמחה' מגור בשם סבו ה'שפת אמת'⁴⁷: "קדש ורחץ, כ"ק אאמוז"ל⁴⁸ פירש על פי דאיתא בשפת אמת⁴⁹ שבכל מקום

נתקיים הדבר אלא לשעה... והנה עם היות הנס הוא מופלא מאוד, עם כל זה יותר טוב היה לנו באם היינו ראויים שתהיה הגאולה על ידי פעולת מעשינו הטובים באתערותא דלתתא, אז היה מתקיים ההארה שהוא לעולמי עד". וע"ש שהרחיב בזה טובא שאכן לאחר יציאת מצרים באה ספירת העומר שהיא אתדל"ת, דרגה אחר דרגה, עד שבאו למתן תורה. וכן האריך בזה בספרו 'אגרא דפרקא' (אות רח) ע"ש.

ומה נמרצו דברי הרה"ק מאווריטש בספרו 'בת עין' (לפסח ד"ה חכם): "והנה בפסח הוא העת והזמן שנתגלה אורות גדולים ויקרים בלי אתערותא דלתתא. וזהו שאלת חכם 'מה העדות והחוקים' פירוש: למה לי התורה ומצות כדי לבא להזדככות המדות ולהיות על ידי זה כלי מוכן לקבל אורות עליונים מאור א"ס ב"ה, מאחר שרואה שבפסח נתגלו אורות בלי אתערותא דלתתא. והתירוץ לזה 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן', פירוש שכלי מכוונה בשם מן, לשון מנא, ודוקא בפסח יכול לומר אפיקו מן פירוש להוציא בחינת כלי, שאין צריך בפסח לאתערותא דלתתא על ידי תורה ומצות ומעשים טובים להיעשות כלי מוכן לקבל אור א"ס ב"ה, שבפסח נשפע אורות עליונים, אבל אחר הפסח נוטלים אלו האורות, ואין משפיעים אלו האורות עוד רק על ידי אתערותא דלתתא על ידי תורה ומצות ומעשים טובים להיות כלי מוכן לקבל אור וקדושה מאור א"ס ב"ה, השי"ת יזכנו לזה, ובזכות זה ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן".

46. וידוע מה שכתב בספר 'סוד ושורש העבודה' (חובת המועדות פרק ששי – סדר ההגדה) שבסימנים אלו 'נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאוד'.

47. 'לב שמחה' פסח תשמ"ג ד"ה קדש.

48. עיין 'אמרי אמת' פרשת פרה תרע"ה; ימים ראשונים של פסח במאמר 'עצור במילין מי יוכל' תרס"ה ד"ה אאז"ל, ועוד.

49. השוה לדברי ה'שפת אמת' (פסח תרס"ב ד"ה וספרתם): "ובכל מקום טהרה קודם לקדושה כמו שאמרו 'טהרה מביאה לידי קדושה' כמו שכתב 'טהרו וקדשו', וכאן ביציאת מצרים בא קדושה מלמעלה קודם שנטהרו נפשות בני ישראל, וזה השינוי בפסח שלא בהדרגה, כדאיתא שהיו נטבעין במ"ט שערי טומאה ונפתח להם חירות משער הנ' עלמא דחירא, דשם אין מגע טומאה וקבלו קדושה לפי שעה".

טהרה קודם לקדושה, כאמרם ז"ל⁵⁰. 'טהרה מביאה לידי קדושה' כמ"ש⁵¹ 'וטהרו וקדשו', וכאן ביציאת מצרים בא קדושה מלמעלה קודם שנטהרו נפשות בני ישראל.

זהו קדש מקודם ואחר כך ורחץ, שיכולין להתקדש אף כשעדיין אינו נקי, שלא בהדרגה וכמ"ש⁵² בחפזון וגו', כי פסח הוא אהבה⁵³ ואהבה מקלקלת את השורה⁵⁴, על כן אפשר מקודם להגיע לקדושה ואחר כך לטהרה.

וכעין זה איתא בשם הרבי ר' ברוך ז"ל 'ופסח ה' על הפתח' שתמיד אתערותא דלתתא מעורר אתערותא דלעילא, פתחו לי פתח כחודו של מחט, ואחר כך ואני פותח לכם וכו', אבל כאן בפסח פסח ה' על הפתח הזה⁵⁵.

מנקדין הלחמים

לפי זה יסוד זה מבאר הרה"ק מאפטא בעל אוהב ישראל מנהג ישראל עתיק לנקד את הלחם במפתח אחרי פסח.

וכך כתב בספרו 'אוהב ישראל'⁵⁶: "טעם למה שמנקדין אז הלחם משנה במפתח דוקא. מנהג אבותינו ודאי הוא תורה. ותהלה לא-ל אמרתי בזה כמה טעמים נפלאים, אמנם עוד יש לאלוה מילין. והנה י"ל ע"ד הכתוב 'פתחי לי אחותי רעיתי', ידוע מאמר חז"ל שהשם יתברך מבקש מהכנסת ישראל 'פתחי לי כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם', וידוע דהכנסת ישראל כלה קרואה בניעימה, בחינת נוקבא. וגם נקרא בבחינת לחם, על דרך⁵⁷ 'כי אם הלחם אשר הוא אוכל'.

הנה ידוע דבפסח היו כל השערים ומוחין עילאין פתוחים, ואחר כך ננעלו התרעין וצריכין אנו לפותחן, ולזה אנו מנקדין הלחמים הק' משבת זו במפתחות לרמז בזה שאנו

50. ירושלמי שבת פ"א ה"ג.

51. ויקרא טז יט.

52. שמות יב יא 'ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה'; דברים טז ג 'כי בחפזון יצאת מארץ מצרים'.

53. 'שפת אמת' ליקוטים (פרשת ויקרא ד"ה בזוה"ק), והשוה לדברי הרה"ק רבי צדוק הכהן בקונטרס 'עמלה של תורה' (הנדפס בסוף ספר 'פרי צדיק' ויקרא. אות ה): "וכן ביציאת מצרים אמר שלח את בני וגו' שהוא על ידי אהבת האב לבן וכמים הפנים לפנים כן היא מחיבת הנס שיצאו מאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה נתעורר בלבם תבערת אהבה גדולה להשם יתברך וכן מתעורר בכל ליל פסח".

54. בראשית רבה נה ח.

55. יצוין למאמרינו 'סור מרע ועשה טוב' - מה קודם למה (שנדפס במאסף 'היכל הבעש"ט' גליון כ) שבו הארכנו על משמעות אחרת לסימנים אלו כלפי עבודת האדם להקדים העשה טוב לסור מרע, ואין זה עניין למדובר כאן.

56. 'אוהב ישראל' לשבת שאחר פסח.

57. בראשית לט ו.

פותחין מעט על ידי מצות שבת, וה' הטוב יפתח לנו את אוצרו הטוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים יפתח, וכאשר נתן לאבותינו המן בחודש אייר שמברכין בשבת זו. והבן כל זה היטב".

לפי המבואר לעיל הדברים מתאימים, שכן בימי הפסח אין צריכים לבוא ב'אתערותא דלתתא' לפתוח פתח כחודו של מחט, שהרי 'כל השערים ומוחין עילאין פתוחים' כמו היה בזמן יציאת מצרים שנפתחו לכולם פתחים כפתחו של אולם. אולם לאחר ימי הפסח, שכבר ננעלים השערים, אזי צריכים 'לנקד הלחמים במפתח' להראות שאנו פותחים פתח כחודו של מחט על ידי מצות השבת⁵⁸, ובזה תפילתנו שמשמים יפתחו לנו כפתחו של אולם.

ביציאת מצרים היה רק פתיחת הפתח

אולם דברים מנוגדים לכאורה למשנתו של הרה"ק רבי ברוך ממזבזו אנו מוצאים בדברי כ"ק אדמו"ר ה'שפת אמת', שכן על אותו הפסוק 'ופסח ה' על הפתח' שממנו למד הרה"ק ממזבזו שביציאת מצרים ויתר השי"ת על השלב של 'פתחו לי פתח כחודו של מחט', כותב השפת אמת דברים הפוכים שגאולת מצרים באה על ידי שבני ישראל פתחו פתח כחודו של מחט, וכוונת הכתוב 'ופסח ה' על הפתח' היינו שהשי"ת חמל על זה הפתח והרחיבו עד שנעשה כפתחו של אולם.

58. על הקשר בין השבת לפתיחת השערים יש ללמוד גם מדברי ה'שפת אמת' (יתרו תרמח ד"ה במדרש): "שהארה המתגלה בשבת קודש אי אפשר להשיג בכח יגיעת האדם רק במתנה כנ"ל. ועל זה רמזו 'לא עליך המלאכה לגמור' כי מאדם הוא ההתחלה, כמו שאמרו 'פתחו לי כחודה של מחט' הוא יגיעת האדם בימי המעשה – 'אנכי אפתח לכם כפתחו של היכל ואולם' הוא בשבת קודש כמו שכתבו ביום השבת יפתח".

ואם כי טובא יש להאריך בענין זה על הקשר בין השבת לפתיחת הפתח כפתחו של אולם, לא אמנע מלהעיר כאן לפי מה שהבאנו בגוף דברינו על כך שהתביעה המוקדמת לפתיחת הפתח כחודו של מחט הוא מכח זה סדר הבריאה בעולם הזה הוא יש מיש, וכשפותחים הפתח כחודו של מחט פותח השי"ת כנגד זה כפתחו של אולם.

ודבר זה אנו מוצאים בשבת, שכן כך כתב הרה"ק מדינוב בספר 'אגרא דכלה': "[על הפסוק] (בראשית ב ג) 'לעשות', ר"ל שבת בשבת קודש רק מכל מלאכתו, לעשות ר"ל לעשות יש מאין, אבל יש מיש לא שבת, כי גם בשבת קודש עולם כמנהגו נוהג (תנחומא תשא סי' לג), ונבראים ונולדים בריאותו העצומים הרבים, ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, נ"ל", וכן כתב הרה"ק מברדיטשוב בספר 'קדושת לוי' (חנוכה, קדושה חמישית): "ששבת מורה על שברא יש מאין, כי כן הוא הטעם של שבת, כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' כי בו שבת. וזה הוא ענין יש מאין". וקדמם ה'עקידת יצחק' (שער נה). ובזה מובן שהשבת מלמדנו שהפתיחה מותנית דווקא באתערותא דלתתא שעל ידי כך הוא בבחינת יש מיש. ועוד יש להאיר בזה לפי מה דקיימא לן שבשבת ניתנה תורה לישראל, ונמצא שכח השבת הוא כח התורה, והרחבנו בזה שהתורה בוראת יש מאין.

וכך כתב⁵⁹: "60... וזה הרמז בהזאה על המשקוף ומזוזות לידע כי עדיין הוא רק התחלה. כמו שכתוב 'פתחי לי' דרשו חז"ל 'כחודה של מחט ואפתח לכם כפתחו של היכל', וזה נתקיים אז, כי ביציאת מצרים היה רק פתיחת הפתח, והשם יתברך הגיין על נקודה מועטת זו כמו שכתוב 'ופסח ה' על הפתח'..."

ועוד כתב⁶¹: "למה הקדים לקיחתו כו' ואת ערום ועריה ולא היה בידם מצות לגאול ונתן להם ב' מצות כו', דאיתא במדרש 'פתחי לי אחותי רעיתי' שבכל הד' מלכיות צריכין לפתוח פתח של גאולה. ואיתא 'פתחו לי כחודה של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של היכל'. וכן במצרים רצה הקב"ה שיפתחו בני ישראל איזה פתח קטן במצות לקיחת הפסח. וכתוב 'וראה את הדם כו' ופסח ה' על הפתח' זה הפתח שפתחו בני ישראל, ופסח וחמל או ודלג היינו שאותו משהו שפתחו בני ישראל היה חביב לפני הקב"ה וחמל על זה הפתח והרחיב והגדיל והרים זו הנקודה⁶²..."

והדברים מפורשים להדיא שביציאת מצרים פתחו בני ישראל פתח כפתחו של מחט בשני המצוות שעשו, דם פסח ודם מילה, והקב"ה שחיבב את 'אותו משהו שפתחו בני ישראל' 'הגיין על נקודה מועטת זו' 'וחמל על זה הפתח והרחיב והגדיל והרים זו הנקודה'. והוא להיפך ממה שהגיד הרה"ק ממזבז שביציאת מצרים דילג השי"ת על ה'אתערותא דלתתא'.

מה גם שלכאורה צדקו דברי מרן השפת אמת, שהרי ידועים דברי המכילתא⁶³: "הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו... ואת ערום ועריה, ערום מכל מצות, נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצוות,

59. 'שפת אמת' בא תרמ"א ד"ה במדרש.

60. השפת אמת פותח את דבריו: "במדרש על פסוק 'ולקחתם אגודת אזוב', פירוש: שאע"פ שהם שפלים כמו שכתוב 'את ערום ועריה', מכל מקום על ידי שיתאספו להיות אגודה אחת, מתוך השפלות יבא להם עזר מקודש. כי ביציאת מצרים היה רק התחלה שיצאו לחירות מתחת יד פרעה להיות מוכן אחר כך לכנוס בכלל עבדי ה' בקבלת התורה" ולאחר שהוא כותב את הדברים שצוטטו במאמר הוא מסיים שרצון השי"ת היה שידעו בני ישראל שהמה מצידם רק פתחו פתח כחודו של מחט: "והגם שיצאו ביד רמה. רצה השי"ת שיהיו בני" בעיניהם אגודת אזוב. ולידע כי הם עדיין אצל הפתח לקוות לכנוס לפני ולפנים. כמו שכתוב 'הביאני המלך חדריו' במתן תורה".

61. 'שפת אמת' שבת הגדול תרס"א ד"ה למה.

62. וסיום דברי השפת אמת הם שהרמת הנקודה הייתה: "...עד מעשה אבות כמ"ש מדלג על ההרים כו', שקישר מעשה הבנים למעשה האבות. כמו שכתוב 'והגעתם אל המשקוף כו' המזוזות' שרומז לג' אבות כמ"ש במ"א, ועל זה נאמר 'אחות לנו קטנה' שהגם שזה הדביקות הוא רק משהו מכל מקום אם היא כחומה נבנה עליה. ובנה הקב"ה יסוד כל הגאולה והתורה על זו הנקודה שפתחו בני ישראל, ובאמת זה בא ללמד על הכלל כולו ואפילו בכל אדם בפרט כשפותח משהו פתח והוא אצלו כחומה יכול לבוא מזה לידי גאולה שלימה" וע"ש מה שעוד כתב בזה.

63. מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא, מס' דפסחא פ"ה ד"ה והיה.

דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו". הרי להדיא שישראל מצידם פתחו פתח כחודו של מחט במצוות אלו שקיימו, וכיצד איכא למימר שדילגו על ה'אתערותא דלתתא'.

ולולי כן אין ביכולת אדם כלום

יתכן שאין כאן סתירה עם מה שראוי להעמיק ולהתבונן בעצם המושג של 'אתערותא דלתתא', שהלא למעשה כל הרהור טוב ועובדא טבא שעושה האדם אין זה אלא בכוח ההשגחה פרטית שיש עליו מהשי"ת, וכל ההארה לפתוח ב'אתערותא דלתתא' היא בידי שמים, ואם כן מהו ה'אתערותא דלתתא' שהיא עבודת האדם עצמו.

והרי לך דבריו הנוקבים של הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו 'פרי צדיק'⁶⁴: "אבל מי הקדימני ואשלם' כתיב, ואף על פי שהאדם צריך לפתוח כחודה של מחט גם לפתיחה זו יש הקדמה מהשם יתברך שמאיר עיניו לבוא לפתיחה זו ולולי כן אין ביכולת אדם כלום".

ולמעשה כבר האריך בענין זה הרה"ק השפת אמת במכתבו המפורסם⁶⁵ שנכתב 'לאהובי מאז האברך המופלג החסיד המשכיל מו"ה מאטיל חיים נ"י'. ובלשונו הטהור הוא מקדים וקובע כדברים האלה: "אהובי ידיד נפשי... דע אהובי כי אין שום דבר אף הרהור טוב ורע בלי רצון הבורא ברוך הוא וברוך שמו, גם מה שנופל לפעמים הרהורי תשובה ומחשבה טובה לאדם מתת אלקים הוא, ואין אדם עושה שום דבר טוב ורע מעצמו כלל".

שהכל שלו

מביא השפת אמת ראייה לדבריו שאפילו המצוות והפעולות הטובות שאדם עושה אינם מכוחו אלא רק מכוח השי"ת, מדברי המשנה במסכת אבות⁶⁶: "שאינ לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו".

מסביר הרמב"ם בפירוש המשניות ש'שטות היא' להסביר את דברי המשנה כפשוטם שאין הקב"ה לוקח שוחד, שכן הקב"ה מלוא כל הארץ כבודו, ואם כן איך שייך ליתן לו שוחד ומה יהא השוחד. אלא מסביר הרמב"ם: "שהוא לא יקח שוחד הטובות, כגון שיעשה האדם אלף טובות ורעה אחת, הרי לא ימחק לו ה' זאת העבירה לרוב טובותיו, ויחשבו

64. 'פרי צדיק' קדושת שבת מאמר ב.

65. מכתבו של מרן השפת אמת הוא מ'יום ג' שופטים ר"ח אלול תרכ"ה לפ"ק פה ווארשא, ונדפס ב'שפת אמת' ליקוטים, לחודש אלול. בתוך המכתב כותב השפת אמת בענוותנותו "והגם כי אין לי מה לכתוב לך, עם כל זה הנני להשיב מפני הכבוד שלא תאמר שאני מחזיק אותי במעלה יתירה ממך עד שאני בוש לכתוב לך אגרת שלומים" ומסיים "שאני בעצמי איני יודע מה שכתבתי לך". המכתב הקצר עמוס בחידושים נפלאים וביסודות איתנים בתורת החסידות ועבודת השי"ת, וכל צמא לכו למים.

66. אבות פ"ד מכ"ב.

לו אלף טובות חסר אחת או יותר, אלא יפרע ממנו על זאת, ויגמל על ההן. וזה הוא ענין לא יקח שוחד".

מעיר איפוא השפת אמת, אם זהו כוונת המשנה שאין לפני הקב"ה 'מקח שוחד' אם כן מה מסיימת המשנה ואומרת 'שהכל שלו' ומה ענין זה לזה.

על כורחנו חייבים אנו לומר – מסביר השפת אמת – שהמשנה נותנת טעם ואומרת שהסיבה מדוע באמת אין הקב"ה לוקח מצוה תחת עבירה, היא מפני שגם המצוות לא באו לאדם אלא מכוח הקב"ה, ומה שייך שיכפר על עבירותיו בדבר שאינו שלו, "אלא וודאי דבר ברור כמו שכתבתי שאין שום דבר טוב מן האדם רק מהשם יתברך".

עיקר עבודת האדם הרצון שבו

מעטה מגיע השפת אמת לשאלה המתבקשת מכוח הדברים האלה, אם הכל הוא מהשם יתברך הרי שמה אם כן עבודת האדם עצמו, ומה ה'אתערותא דלתתא' המתבקשת ממנו.

ועל זה מסביר השפת אמת: "ואל יקשה לך אם כן אין האדם עושה כלום - תשובה על זה כי עיקר עבודת האדם הרצון שבו והאדם אשר כל מגמת רצונו לעובדו ית"ש, השם יתברך מושיע לו שיעשה מצות ומעשים טובים כראוי, וכל מה שהאדם עושה הוא כיון שהיה לו בו מעט יגיעה כחודו של מחט ועל ידי זה עזר לו השי"ת ופותח לו כפתחו של אולם עד שבא לידי מצוה.

ועיקר הנטיה שבלב האדם, גם האדם עצמו אינו יכול להשיג מה ממנו ומה מהשי"ת, ואני אומר לך בביור זה שאין לך דבר אף הרהור בלי עזרת השי"ת וכמו שאמרו ז"ל⁶⁷ 'אלמלא השי"ת עוזרו לא יכול לו' וזה כלל הרבה דברים".

חוץ מיראת שמים

הביאור בדברי מרן ה'שפת אמת' הוא לפי דבריו העשירים במקום אחר⁶⁸, שבהם הוא נדרש להסביר את דברי הגמרא הנודעים⁶⁹: "אמר רבי חנינא, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר⁷⁰ ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה" אשר לכאורה לא הייתה צריכה הגמרא להקדים לדבריה ש'הכל בידי שמים' שהלא 'וכי לא ידענו כי הכל בידי שמים'.

"אבל ביאור הענין כי כל עבודת האדם גם כן הכל בידי שמים, אך הנקודה קטנה שיש לאדם בעבודת הבורא יתברך היא יראת שמים, ועל זה אמרו 'פתחו לי כחודה של מחט',

67. סוכה דף נב ב.

68. 'שפת אמת' עקב תרל"ח ד"ה בפסוק.

69. ברכות דף לג ב.

70. דברים י ב.

וזה השער הקטן הוא בידי האדם, וכל המצות ומעשים טובים והשגות האדם הכל בא על ידי יראת שמים, והיא מרגניתא דלית לה טימי ועל זה נאמר יראת ה' היא אוצרו"⁷¹.

יראת שמים והרצון לעבודת ה' הם היינו הך כתרין ריעין דלא מתפרשין⁷², וזוהי העבודה שאינה נמצאת בידי שמים כי אם בידי האדם. כשהקב"ה מבקש מאת האדם שיפתח 'פתיח' כפתחו של מחט' הבקשה היא שיפנה את רצונו וליחדו לעבודתו 'כי עיקר עבודת האדם הרצון שבו', וזה על ידי היראת שמים שבו"⁷³.

71. רמז נאה לכך הביא בנו האמרי אמת' בשם אביו ('אמרי אמת' שבועות תרע"ו ד"ה במדרש): 'פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי, אבי ז"ל אמר שהראשי תיבות הם 'ראת' פתחי לי כמו שאמרו 'פתחי לי פתיח כחודה של מחט' שזה ההכנה מהאדם כמו שכתוב (תהלים קיא י) ראשית חכמה יראת ה'". והשוה עוד לדבריו ב'שפת אמת' ליקוטים (פרשת עקב): 'ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל כו' כי אם ליראה ובגמ' אטו יראה מילתא זוטרתא אין לגבי משה מילתא זוטרתא. וקשה שהרי אמרו לבני ישראל, אולם הכוונה להודיע כי אין היראה רק ההתחלה והרי הכתוב מסיים כמה מדרגות רבות אחר היראה, רק כמו שאמרו פתחו לי כחודה של מחט ואחר היראה הש"י מסייע לאדם לבא לאהבה ושאר המדרגות הגבוהים אשר אין יכולין לבא להם בלי עזר הבורא ברוך הוא וברוך שמו, ולכן לגבי משה שכבר עלה לכל שלמות המדרגות אשר בכח אנושי נקרא היראה מילתא זוטרתא, וזה ה' רצון משה רבינו ע"ה להודיע לבני ישראל שכשישימו על לבם גודל המדרגות שזוכין על ידי הקדמת היראה יתפעלו מאוד ליראה אותו והבין".

72. השוה 'שפת אמת' ליקוטים (בהר ד"ה בזה"ק): 'וזוהו שנאמר רצון יראיו יעשה כי החפץ ביראת ה' השם יתברך עושהו שיהיה לו רצון לעבודתו יתברך", ו'שפת אמת' (שמיני תרל"ו ד"ה במשנה): 'וכשיתעורר לב האדם תמיד בהפקת רצון ה' יפול עליו ממילא יראת ה'".

73. ומה נאוו הדברים להשלימם עם שאלתו המפורסמת של מרן השפת אמת' כיצד יתכן שאנו רואים חסידים ואנשי מעשה שישגעים בעבודת ה' ואין נפתח להם פתיח כפתחו של אולם, אלא שהאמת היא שכל עבודה זו אינה אלא הפתיח של אולם' שנפתח להם מחמת מעט הפתיחה שפתחו הם, וכך כתב (קרח תרמ"ה ד"ה עניין): 'ואייתא פתחו לי כחודה של מחט ואפתח לכם כפתחו של אולם, והלא הרבה עובדי ה' נמצא בעולם, והיתכן לומר שאין בעבודתם כחודה של מחט. אכן התירוץ הוא כי בזו העבודה אין להם רק משהו כחודה של מחט, וכבר ניתוסף בו כח ועזר מלמעלה ולעולם ידו בעליונה כנ"ל קדושתו למעלה מקדושתכם".

וכבר האריך בזה במכתבו (שכתב מרן זצ"ל בימי עלומיו עוד קודם מלאות לו עשרים שנה' אל 'האברך המופלג החסיד המשכיל הנגיד מו"ה ישראל יוסיל נ"י' – ונדפס בספר 'שפת אמת' אבות סוף פ"ג): 'וידע כי כל מעשיו אינם כטיפה מן הים אל התחלת כניסה לעבודת השי"ת, ואף כי עבד הרבה באמת אין הכוונה לרמות עצמו רק לידע ברור שהוא האמת כי נמצא רק נקודה קטנה שהיא מן האדם. והרי אמרו חכמז"ל פתחו לי כחודה של מחט כו' כפתחו של אולם כו' ודבריהם חיים וקיימים, ואם כן יקשה שאנו רואים חסידים ואנשי מעשה שכמעט אי אפשר לומר שלא פתחו כחודה של מחט לפי העבודה העצומה. אולם התירוץ הוא בהסיר השקר המכסה האמת, כי האמת שמה שאנו רואים העבודה זה הוא אחר שכבר פתח להם השי"ת כפתחו של אולם לפי מעט הפתיחה שפתחו הם, וכשידע אדם ויאמין דברי חז"ל אלו יתברר לו כי לפי קצת העבודה שלו אין משלו רק כחלק אחד מאלפי אלפים כההפרש בין חודה של מחט לפתיחה של אולם".

והרי זה עולה בקנה אחד עם המתבאר שכל פעולותיו של האדם אינם אלא בכח הקב"ה "כי אין שום דבר אף ההרהור טוב ורע בלי רצון הבורא ברוך הוא וברוך שמו", אלא שתפקידו של האדם הוא להכניס את הרצון והיראת שמים לליבו, ועל ידי זה הקב"ה מסייע כנגדו".

לבני ישראל היה חסר הרצון

אם המפתח לפתיחת הפתח כחודו של מחט הוא הרצון וההשתוקקות לעבודת ה', הרי שביציאת מצרים היו חסרים בני ישראל זאת, שכן הפסוק מעיד שלבני ישראל היה חסר את הרצון לצאת ממצרים, וככתוב שמשה רבינו נצטווה לומר לבני ישראל את בשורת גאולתם⁷⁴: "לֵכֶן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתֵם וְגִאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָהּ וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים. וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וַיִּדְעֹתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלוֹת מִצְרַיִם".

ואילו בני ישראל הגיבו על כך בחוסר עניין מוחלט, שנאמר⁷⁵: "וַיִּדְבַר מֹשֶׁה בְּנֶאֱמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקְצָר רוּחַ וּמֵעַבְדָּה קָשָׁה". הוי אומר, שלבני ישראל היה חסר את הרצון, ואם זהו המפתח לחודו של מחט, הרי שצדקו לכאורה דברי הרה"ק ממזבזו שלא היה כאן 'אתערותא דלתתא'.

ומעתה נוכל לומר שכולי עלמא מודי שאכן בני ישראל היו מחוסרים את זה הרצון לצאת ממצרים, והקב"ה אכן דילג וריחם עליהם שלא יהיו צריכים לפתוח את הפתח כחודו של מחט, אלא שעדיין הקב"ה לא פתח להם את הפתח כפתחו של אולם. וכדי שבני ישראל אכן יוכלו להגיע לפתחו של אולם, נתן להם הקב"ה את מצוות הפסח והמילה, כדי שהמה יעוררו את ה'אתערותא דלתתא' בקיום המצוה והיא תפתח להם את הפתח כפתחו של אולם.

כך שאכן הקב"ה בתחילה דילג על פתיחת הפתח כחודו של מחט, אלא שפתיחת הפתח כפתחו של אולם שהיא יציאת מצרים, לא נעשתה עד שהמה נתעוררו ב'אתערותא דלתתא'.

רצוא ושוב

ובהטעמה נוספת ומעמיקה יותר נבאר זאת עם מה שכתב הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין לחדש שפתיחת התחוננים 'פתח כחודו של מחט' אינה מביאה מיד שהעליונים יפתחו 'פתח כפתחו של אולם' אלא שזהו תהליך הדרגתי כצעד מול צעד.

וכך כתב בספרו 'צדקת הצדיק'⁷⁶: מיד שאדם רוצה לשוב הרי הוא בא ליטהר והמשפט לסייע אותו כמו שאמרו ביומא⁷⁷, וכשמסייעין אז ממילא ניתוסף בו רוח טהרה והוא מוסיף לבוא ליטהר, ואז חוזר הסיוע מלמעלה ביתר שאת וממילא מוסיף למטה לבוא ליטהר, וכך חוזר חלילה עד שמפתח כחודו של מחט נעשה כפתחו של אולם".

74. שמות ו ו-ז.

75. שם ט.

76. 'צדקת הצדיק' אות קכט.

77. יומא דף לח ב.

משל לילד קטן הפוסע לקראת אביו ואביו פוסע כנגדו, שכנגד כל פסיעה קטנה של הילד פוסע האבא כמה פסיעות גדולות להתקרב אליו, וכשאין הילד פוסע גם האבא אינו פוסע. אכן בסופו של דבר עשה האבא את מרבית הדרך לקראת הילד, אלא שבכל פסיעה ופסיעה בדק האבא האם גם הילד ממשיך להתקרב אליו.

לאחר כל צעד שהאדם עושה בעבודת השי"ת, מתקרב אליו השי"ת במידה טובה מרובה, עד שאכן בסופו של דבר נפתח לו לאדם פתח כפתחו של אולם כנגד הפתח של מחס שהוא פתח בתחילה, אולם ברור שבמשך התהליך היה האדם צריך להמשיך ולפתוח ללא הרף.

ומעתה אתי שפיר להפליא שביציאת מצרים אכן הקב"ה ויתר על השלב הראשוני של פתיחת הפתח כחודו של מחס אולם לא היה כאן ויתר על כל השלבים שבאים לאחר מכן. ואם במשל הילד והאבא עסקינו, הרי שהאבא ויתר על הפסיעה הראשונה שהיה על הילד לצעוד אליו, אולם ההתקרבות הנוספת של האבא לא באה אלא אם כן בהמשך פסע הילד והתקרב אליו. ואכן בני ישראל קיימו את מצוות הפסח והמילה, ועל ידי זה הם זכו לפתיחת הפתח כפתחו של אולם בגאולתם השלימה מארץ מצרים.

הן גאלתי אתכם אחרית כראשית

ונסיים בתפילה להשם יתברך: "אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם... כֵּן ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגְיַענוּ לְמוֹעֲדִים וְלְרִגְלִים אַחֲרֵים הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשִׁלוֹם, שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ, וְשֵׂשִׁים בְּעִבּוֹדְךָ, וְנֹאכֵל שֵׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים אֲשֶׁר יִגְיַע דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחְךָ לְרִצּוֹן וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלְתָּנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ"

– "שמבקשין שתהיה הגאולה העתידה כפי שנגאלו ממצרים, כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות, כמו אז שלא היה ביד ישראל מאומה מצוות וזכויות להגאל בהם, כמו שדרשו ז"ל ואת ערום ועריה ערום מכל מצוות וכו', ונתן להם הקב"ה ב' מצוות, דם פסח ודם מילה, שיתעסקו בהם כדי שיגאלו וכו', שניתן להם הסיוע מדלעילא שיוכלו להגאל, עד שנגלה עליהם הקב"ה בעצמו וגאלם, כמו כן אנו מבקשים כן ה' או"א הגיענו וכו' באופן זה ממש, שאפילו אם נעמוד בלא זכויות, ערום מכל מצוות, גם כן יהיה לנו הסיוע מדלעילא לצאת מכל ולהגאל"⁷⁸. אמן וכן יהי רצון.